

## СТАН ПОПУЛЯЦІЙ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН В УРОЧИЩІ “БЕРЛОГИ” НА ПЕРЕДКАРПАТТІ

**В.І. Буняк, В.І. Гнєзділова**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра біології та екології,  
e-mail: victoria1975@bigmir.net

У статті представлено результати дослідження стану популяцій рідкісних видів рослин в урочищі “Берлоги” на Передкарпатті. На досліджуваній території виявлено дев'ять видів, занесених до Червоної книги України.

**Ключові слова:** фітоценоз, асоціація, синузія, вид, популяція.

**Bunyak V.I., Gnyezdilova V.I. Population status of rare plant species in the Berlogy forest plantation in the Precarpathian.** The article shows the results of flora and vegetation investigation the Berlogy forest plantation in the Precarpathian region. The rare communities of plants and nine species that listed in the Red Data Book of Ukraine were found there.

**Key words:** phytocenosis, plants community, synusia, species, population.

### Вступ

Охорона та збереження генофонду рідкісних і зникаючих видів рослин стала однією із головних проблем сучасності. За останні роки, а особливо нині, велику тривогу викликає стрімке перетворення рослинного світу внаслідок антропогенного тиску, зокрема навколо населених пунктів, що призводить до зникнення корінних екосистем і заміни їх рудерально-сегетальними видами. У зв'язку з цим велика кількість раритетних видів безповоротно зникає. Першочерговим у справі охорони раритетних видів є їх виявлення і впровадження необхідних заходів щодо збереження.

### Матеріали та методи

Дослідження флори урочища “Берлоги” проводили протягом 2001 – 2012 р.р. маршрутним способом, шляхом прокладання профільних ліній, уздовж яких закладали тимчасові пробні ділянки для обліку видів. Складали конспект флори, визначали життєві форми рослин, установлювали ярусність фітоценозу, його аспектність, рясність покриття, життєвість видів, досліджувались умови зростання рослин.

Рослини визначали за “Визначником рослин України” [2], систематичні таксони приймалися за А.Л.Тахтаджяном [3], структуру популяцій описували за І.М. Григорою та В.А. Соломахою [1], життєві форми рослин – за І.Г.Серебряковим [1], а для визначення рясності видів використовували шкалу Друде [1].

### Результати та обговорення

Лісове урочище “Берлоги” знаходиться на правому березі річки Лімниця, в околицях сіл Берлоги та Петранки Рожнятівського району. Лісова територія урочища належить державному підприємству «Осмолодський лісгосп». Досліджувана територія представлена дубово-грабовими бучинами, які сформувались на бурих лісових ґрунтах. Дерева бука мають 160-180 років і діаметр 80 см. Вік особин дуба – 70-90 років, а діаметр стовбура – 26-28 см. Другий ярус утворений 40-60-ти річними деревами граба звичайного, висотою 18-20 м, діаметром 20-24см, зімкненістю крони 0,1-0,2. Підлісок рідкий і незімкнутий, представлений поодинокими особинами *Frangula alnus*, *Viburnum opulus*, *Sambucus racemosa*, *S. nigra*, *Daphne mezereum*. Дослідженнями були охоплені популяції таких видів, як *Querceto roboris-Carpineto-Fagetum vincosum*, *Querceto roboris-Carpineto-Fagetum galeobdolosum*, *Querceto roboris-Carpineto-Fagetum alliosum ursinae*, *Carpineto-Fagetum caricosum pilosae*, *Carpineto-Fagetum mercurialidoso-galiosum odoratae*, *Querceto roboris-Carpineto-Fagetum caricosum pilosae*, *Querceto roboris-Carpineto-Fagetum galiosum odoratae*, *Querceto roboris-Carpineto-Fagetum dentariosum*.

В ранньовесняних синузіях на 70-90% домінує *Leucojum vernalis* L., *Dentaria glandulosa* L., утворюючи під час цвітіння своєрідний фіолетово-білий пейзаж, який в кінці квітня – на початку травня змінюється на підвищеннях голубим аспектом, утвореним *Vincetoxicum L.*, а в пониззі на більш вологих місцях – білим, утвореним масовим цвітінням *Allium ursinum*.

Дане урочище має велике наукове значення, оскільки тут збереглися такі рідкісні для даного регіону асоціації як барвінкова і ведмежо-цибулева, а також дев'ять рідкісних видів рослин занесених до Червоної книги України, вивчення стану популяцій яких було метою нашого дослідження.

Ранньовесняні синузії в урочищі формують два рідкісні декоративні види з родини *Amaryllidaceae*, які занесені в Червону книгу України: *Leucojum vernum* L. та *Galanthus nivalis* L. *Leucojum vernum* створює основний фон в трав'янисто-чагарниковому ярусі у всіх досліджуваних асоціаціях з покриттям 70-80%. *Galanthus nivalis* зростає окремими осередками по 20-30 особин в кожній у дубово-грабових бучинах. Цвітіння рослин починається в I або II декаді березня і триває 12-15 днів. В окремі роки нами зафіксовано початок цвітіння уже в лютому. Дозрівання плодів констатували в I половині травня. Плодоношення рослин відбувається дуже рідко.

*Lunaria rediviva* L. – релікт арко-третинних широколистяних лісів з родини *Brassicaceae*, зустрічається в урочищі досить часто, але зростає не під пологом лісу, а на відкритих, більш освітлених місцях, зокрема, вздовж гірського потічка, гірських стежок та на узліссях. Слід зауважити, що за останнє десятиліття кількість особин виду в популяціях значно зросла. Так, у травні 2002 року нами відмічені кілька куртин по 2-3 особини, а на весні 2012 року – популяції *Lunaria rediviva* у відносно великих куртинах по 8-12 особин із генеративними квітучими пагонами. Цвітіння рослин зафіксовано протягом травня, а дозрівання плодів – у червні.

*Lilium martagon* L. – рідкісна декоративна і лікарська рослина з родини *Liliaceae*, поширена в асоціаціях *Carpinetum-Abietum-Fagetum symphytosum* та *C.-A.-F.mercurialidosum*, зростає окремими групами по 5-7 особин у кожній. У популяціях, які зростають під покривом лісу, стебла рослин сягають висоти 40-70 см, а в більш освітлених асоціаціях та на узліссі – 120-150см заввишки. Всі рослини мають генеративні пагони, верхівкові суцвіття містять по 8-18 квіток. Цвітіння рослин починається в III декаді травня і завершується в II або III декаді червня (залежно від погодних умов). Плоди дозрівають у кінці серпня.

Рідкісний декоративний та харчовий вид *Allium ursinum* L. із родини *Alliaceae* домінує у трав'яному ярусі вологої асоціації *Querceto-Carpinetum-Fagetum alliosum ursinae* із проєктивним покриттям 60 – 70%. Слід відмітити, що за останні роки чисельність виду на досліджуваній території значно зросла, а площа асоціації з домінуванням *Allium ursinum* збільшується. Всі особини популяції у задовільному стані, у 80% рослин спостерігається цвітіння та плодоношення (травень – червень). Отже, вважаємо, що поновлення виду, відбувається, як за рахунок насінневого, так і вегетативного (цибулинами) розмноження. Однак, у весняний період відбувається інтенсивний збір зеленої маси рослин місцевим населенням як харчової сировини, а також зривання квітучих особин для букетів. Це слід врахувати працівникам Державної служби по охороні рослинного світу і прийняти відповідні заходи, щодо збереження виду.

У флорі урочища нами виявлено чотири рідкісні червонокнижні види з родини *Orchidaceae*: *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Platanthera chlorantha* (Cust.) Reichb та *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch. У світлій асоціації урочища *Querceto roboris-Carpinetum-Fagetum galeobdolosum* зустрічається *Cephalanthera longifolia*, популяції цієї рослини зростають окремими вкрапленнями по 3 – 5 особин, цвітіння яких спостерігається в другій та третій декаді травня. В дубово-грабово-буковому фітоценозі, зокрема в асоціації асоціації *Querceto roboris-Carpinetum-Fagetum vincosum*, *Querceto roboris-Carpinetum-Fagetum galiosum odoratae*, *Querceto roboris-Carpinetum-Fagetum dentariosum* у 2011 році була виявлена велика популяція *Platanthera chlorantha*. Рослини зростали великою групою у вигляді плями під темним покривом високих рослин *Fagus sylvatica* L. У куртині-плямі зросло п'ятнадцять особин, у дев'яти з них були генеративні пагони. Цвітіння рослин почалося в третій декаді червня і продовжувалося протягом тижня. Плодоношення рослин нами не зафіксовано. В кінці літа 2012 року відмічено часткове зруйнування місця зростання популяції внаслідок господарської діяльності (зокрема через вирубку окремих дерев бука лісового). *Epipactis helleborine* зустрічається у всіх досліджуваних асоціаціях урочища та на узліссях. Рослини зростають невеличкими групами по 2 – 5 особин в кожній. Цвітіння рослин спостерігається в першій та другій декадах липня. *Neottianidus-avis* дуже рідко зустрічається у доволі тінистих місцях усіх асоціацій урочища, переважно із розрідженим трав'яним покривом серед опалого листя.

*Atropa belladonna* L. – реліктовий вид третинного періоду – відмічений нами у трьох асоціаціях: *Querceto roboris-Carpinetum-Fagetum vincosum*, *Querceto roboris-Carpinetum-Fagetum galeobdolosum*, *Carpinetum-Fagetum caricosum pilosae*. Рослини зростали поодинокі, на порівняно відкритих ділянках лісу. Пагони були заввишки 110-120см з багатьма бічними розгалуженнями. Цвітіння починається у третій декаді червня і продовжується аж до кінця липня, як в основних генеративних пагонах, так і в бічних. Плодоношення відмічено у серпні, але не в усіх квітучих пагонів (плодоносять приблизно 40 – 50% квіток).

Видовий склад поширених на території дослідження рідкісних видів, їх життєві форми, щільність популяцій представлено в таблиці.

Таблиця. Червонокнижні види рослин урочища “Берлоги”

№ з/п	Родина	Вид	Життєва форма	Фітоценоз, поширення	Щільність популяцій
1	Alliaceae	Allium ursinum L.	Багаторічна цибулинна трав'яниста	Тіністі зволожені мішані ліси	Cop <sup>3</sup>
2	Amaryllidaceae	Galanthus nivalis L.	Багаторічна трав'яниста	Широколистяні ліси, галявини, чагарники	Cop <sup>2</sup>
3	Amaryllidaceae	Leucojum vernum L.	Багаторічна цибулинна трав'яниста	Вологі луки, лісові галявини, узлісся, чагарники	Cop <sup>2</sup>
4	Brassicaceae	Lunaria rediviva L.	Багаторічна трав'яниста	Букові ліси, узлісся	Cop <sup>1</sup>
5	Liliaceae	Lilium martagon L.	Багаторічна трав'яниста	Широколистяні мішані ліси, чагарники	Cop <sup>1</sup>
6	Orchidaceae	Cephalanthera longifolia (L.) Fritsch	Багаторічна трав'яниста	Галявини, чагарники	Sol
7	Orchidaceae	Platanthera chlorantha (Cust.) Rchb.	Багаторічна трав'яниста	Тіністі широколистяні та мішані ліси	Sp
8	Orchidaceae	Epipactis helleborine (L.) Crantz	Багаторічна трав'яниста	Широколистяні та мішані ліси, узлісся	Cop <sup>1</sup>
9	Orchidaceae	Neottianidus-avis (L.) Rich.	Багаторічна трав'яниста	Тіністі листяні ліси	Sol
10	Solanaceae	Atropa belladonna L.	Багаторічна трав'яниста	Букові, дубові, грабові ліси	Sol

### Висновки

Урочище “Берлоги” перебуває під впливом рекреаційних навантажень (неподалік знаходиться дитячо-оздоровчий табір), тому в першу чергу слід розробити і науково обґрунтувати організацію туристичної діяльності в межах досліджуваної території та посилити контроль за охороною популяцій рідкісних видів рослин.

Урочище “Берлоги” є цінним природним комплексом Передкарпаття, становить вагомий науковий інтерес, а наявність рідкісних, лікарських, декоративних рослин робить його, в певній мірі, унікальним. Тому варто в майбутньому продовжити вивчення флори та рослинності цього урочища.

### Література

1. Григора І.М. Основи фітоценології / І.М. Григора, В.А. Соломаха. – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – 239с.
2. Определитель высших растений Украины / [Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин] / Под ред. Ю.Н. Прокудина. – К., 1987. – 545с.
3. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов / А.Л.Тахтаджян. – Л.: Наука, 1987. – 439с.
4. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – К., 1996. – 608с.

Стаття поступила до редакції 20.09.2012р.; прийнята до друку 01.10.2012 р.